

63,3 (Чурк) - 7Е
М/8

А. П. МАЛЕВИЧ

ВИШНІВЕЦЬ

ПУТІВНИК

63.3(4укр)-7е
М 18

П 11

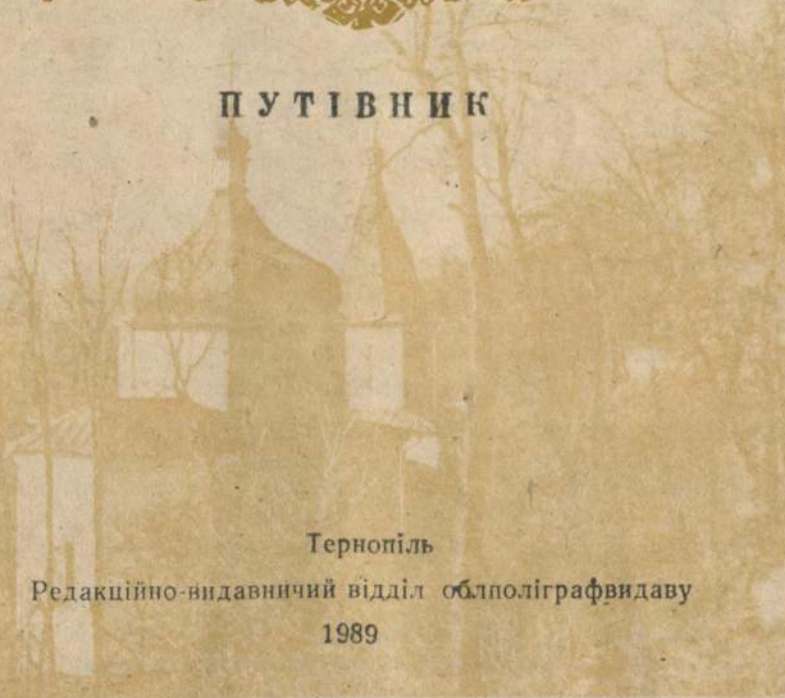
ЗБАРАЗЬКА РАЙОННА ОРГАНІЗАЦІЯ
УКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА ОХОРОНИ ПАМ'ЯТОК
ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ
ЗБАРАЗЬКИЙ РАЙОННИЙ КУЛЬТУРНО-
СПОРТИВНИЙ КОМПЛЕКС

А. П. Малевич

ВИСНІВЕЦЬ

ПУТІВНИК

53838

Тернопіль

Редакційно-видавничий відділ облполіграфвидаву

1989

1 Збаразька ЦБС

Фото П. Автошука, М. Дячуна.
Оформлення художника М. Цибулька.
Рецепєнт — член Спілки журналістів СРСР І. Дуда.

С Збаразька районна організація Українського товариства
охорони пам'яток історії та культури
Збаразький районний культурно-спортивний комплекс, 1989.

У мальовничій зеленій долині і на невисоких пагорбах, у верхів'ї поліської ріки-красуні Горині розкинулося українське містечко, вже з постичної назви якого дихає історія — Вишнівець.

Назву свою воно, наймовірніше, отримало від вишень. Навесні, коли квітують вишні, селище і сусіднє село Старий Вишнівець потопають у білому цвіті. Красу цю важко передати словами, їй треба лише бачити.

Хто і коли заснував Вишнівець, невідомо. Ще в сиву давнину територію населяло плем'я, що в VI—VII ст. носило ім'я дулібів, а у VIII—IX ст. вони почали зватися волинянами. На початку X ст. ця територія входила до складу Київської Русі, а потім належала до Галицько-Волинського князівства. У XIV ст. Волинь захопила Литва, а після об'єднання Литви з Польщею Вишнівець та його околиці, як і всі волинські землі, на довгі роки зазнали шляхетського панування, страшних татарських спустошень. Тут проходили звияжні полки Богдана Хмельницького, гайдамацькі загони Верлана. Ця земля овіяна славою легендарних тарашанців В. Н. Боженка, героїв Великої Вітчизняної війни.

Перша офіційна згадка про Вишнівець зустрічається в історичних документах з 1395 року. Тоді великий литовський князь Вітовт, позбавивши Дмитра Корибута Сіверського князівства, дав йому взамін поселення на Волині, в тому числі Вишнівець.

У привілеях польського короля Владислава Варненчика від 9 липня 1463 року знаходимо запис, що після смерті власника Вишнівця Василя Несвізького на підставі акту поділу маєтків Вишнівець дістається його синові Солтанові, який уперше почав іменуватися князем Вишневецьким.

Складна і мінлива багатовікова історія містечка над Горинню. Напади кочівників, воєнні віхоли, а особливо остання війна з фашистськими ордами стерли з лиця землі чимало історичних і архітектурних пам'яток. Не милують нині наш зір своєрідного стилю будиночки кінця XVIII і початку XIX ст. по вулиці Корибутів та й сама давня, історичного походження, назва вулиці зникла. Нема й вишнівецького ринку з його краківськими суконницями, де розміщалися крамниці і склади. На місці Старовишнівецької фортеці залишилося лише два невеликих горбочки.

Та не все знищив час. Вишнівець і нині приваблює багато туристів та вчених своїми пам'ятками історії, архітектури і природи. Особливо людно було тут у дні святкування 175-ої річниці від дня народження Т. Г. Шевченка. Великий Кобзар свого часу побував у містечку і залишив у пам'яті людей незатерті спогади. То ж запрошуємо всіх зробити цікаву екскурсію до пам'яток і пам'ятних місць Вишнівця.

ВИШНІВЕЦЬКИЙ ЗАМОК

Замок у Старому Вишнівці вперше згадується в історичних джерелах під 1395 роком. Цю муровану камінну фортецю Дмитро Корибут збудував на місці старого укріплення на Збараській горі. Старовишнівецьку фортецю часто нищили і руйнували татари, а тому виникла потреба звести новий, більш укріплений природньо замок. Місце для нього обрали на лівому березі Горині, на стрімкій скелі. Великий став на річці робив замок з півдня та із заходу неприступним.

У 1494 році татари, як зазначається в літопису, вогнем і мечем пройшли по Волині. Зазнав удару і Вишнівець. Мужньо оборонялися вишнівчани. Жменька оборонців стримувала навалу напасників, стелила поля ворожим трупом, але й сама танула. Ніхто з поля битви не втік, ніхто не просив помилювання. Билися до останньої краплі крові, і всі полягли, як герої. Розлючені татари з півночі вдерлися до фортеці. Місто і замок зруйнували, населення забрали в полон.

Незабаром фортецю було відбудовано. У квітні 1512 року татарський хан Менглі-Гірей з 25-тисячною ордою напав на Волинь, грабуючи і знищуючи все на своєму шляху. Завойовникам загордив дорогу з тритисячним військом волинян і литовців князь Костянтин Острозький. До нього приєдналося ще 2 тисячі вояків Лянцкоронського. Об'єднаними силами під селом Лопушно нинішнього Лановецького району вони розгромили орду Менглі-Гірея.

Згодом Вишнівець дедалі розростається і набуває економічного й політичного значення. Він стає важливим торговим центром Волині і резиденцією князів Вишневецьких.

Відважним і сміливим борцем у боротьбі з татарами-наїзниками був Дмитро Іванович Вишневецький. На політичну арену він виступив у 1540-х роках. Бачачи, скільки лиха й горя завдають українському народові щорічні напади кочівників, він повністю віддався боротьбі з ордою. У цій війні Дмитро Вишневецький шу-

кав допомоги то в польських королів, то в литовських князів, то в російських царів.

У 1558 році князь разом із російськими військами розгромив кримську орду. Він не вдовольнився оборонною боротьбою, яку вели пограничні старости й магнати, а ставив завдання знищити всю ногайсько-кримську орду, оволодіти Чорноморським узбережжям і побудувати на Дніпровських островах фортеці, щоб захистити мирну працю й життя південних мешканців України.

Український історик і дослідник козацьких часів академік Академії наук УРСР Дмитро Яворницький у своїй праці «Історія запорізьких козаків» пише, що виникнення, заснування та історія Хортицької Січі тісно пов'язані з історією і подвигами вождя козаків князя Дмитра Вишневецького, відомого в козацьких думах і піснях під іменем козака Байди.

Князь Дмитро Іванович Вишневецький, «справжній козак за

У верховітті Горни, на невисоких пагорбах та в широкій зеленій долині розкинулося давнє українське містечко Вишнівець.

Дмитро
Вишневецький
[Байда],
легендарний
герой,
оспіваний
у народних
піснях
і переказах.

натурою і знаменитий вождь свого часу», нащадок волинських князів Гедиміновичів, православної віри. Був власником багатьох маєтків у Кременецькому повіті, зокрема Вишнівця, Підгайців, Вікнин, Таража, Комарища, Крутнева, Лопушна.

На історичній сцені Вишневецький уперше відомий з 1550 року. Сучасний польський історик В. Серчик у книзі «На далекій Україні» називає Д. Вишневецького полум'яним патріотом і відважним борцем.

Дмитро Вишневецький — засновник Запорізької Січі на остро-

Південний бастіон Вишнівецької фортеці.

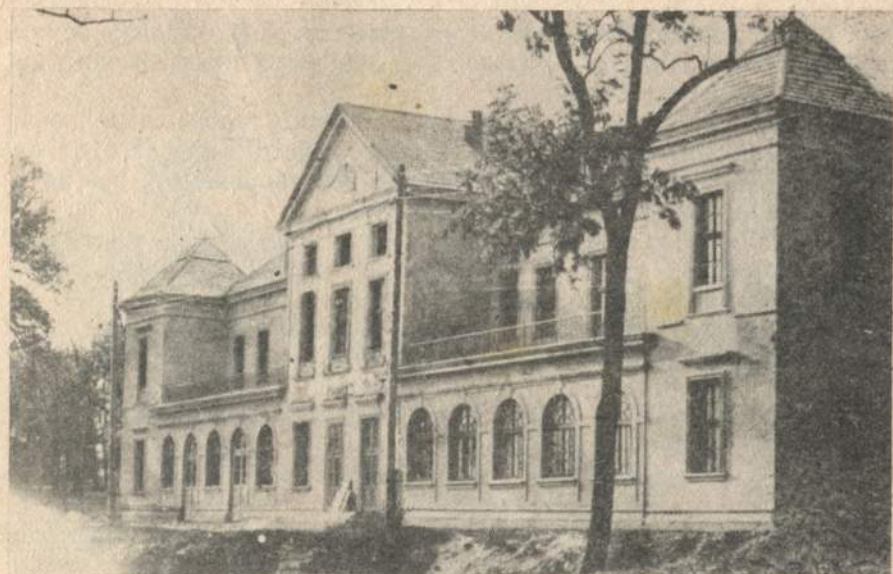
ві Мала Хортиця (1550 р.). Він перший озброїв козацьке військо гарматами, які здобув після одного з походів на Крим. Під час численних походів український герой вивчив усю нижчу течію Дніпра й правобережжя Дону та допоміг укладачам географічної карти півдня України, тому його ім'я увійшло в історію відкриття басейну Дніпра й Дону.

У 1563 році під час походу в Молдавію Дмитра Вишневецького підступно схопив турецький ставленник на молдавський престол Томша і віддав султанові. Однак герой не став зрадником, не прийняв магометанство. Д. Яворницький пише, що, палаючи люттям до полонених за руйнування Криму й південних міст, турки вирішили піддати їх найлютішій страті: кинути живими з високої вежі на залізні гаки, вмуровані в стіну біля морської затоки по шляху з Константинополя в Галату. Вишневецький при падінні зачепився ребром за гак і висів так якийсь час живий, лаючи ім'я султана і проклинаючи мусульманську віру, доки його не вбили турки, не стерпівши цих прокльонів. Народ зберіг у своїй пам'яті величний образ князя і оспівав його трагічну загибель у пісні про козака Байду.

За словами пісні, Байда був такий славний, що сам султан пропонував йому одружитися з його дочкою, лише за умови, що він прийме віру в Магомета, але Байда був настільки відданий православію, що з презирством відкинув цю пропозицію і став плювати на все, що було любим і простому магометанину, і самому султанові, а врешті ухитрився навіть убити стрілою поданою його слугою, самого султана з дружиною й дочкою. Турки, розлютившись на Вишневецького, вийняли у нього, ще живого, серце і, за словами польського письменника Несецького, порізали на шматки, поділилися між собою і з'їли, сподіваючись стати такими ж мужніми, яким усе життя був безстрашний Вишневецький.

Про Байду—Вишневецького в поезії й історії писали наші радянські вчені М. Гуслистий, В. Голобуцький, М. Котляр. Більшість з них ототожили Дмитра Вишневецького з легендарним народним образом козака Байди. «Виняткова мужність, звитяга, презирство до смерті, виявлені Вишневецьким у ті страшні години, коли він висів, зачеплений за ребро на гаку султанського замку, — пише доктор історичних наук М. Котляр, — неминуче зробили його героєм справді народної думи».

Перебуваючи на службі у польських королів, князі Вишневецькі брали активну участь у відкритих і замаскованих авантюрах польського уряду проти Росії. У 1603 році, коли об'явився так зва-

У 1720 році останній із роду Вишневецьких Михайло Серватій перебудував замок у розкішний палац.

ний «російський цар» Лжедмитрій I, він знайшов притулок і підтримку у вишневецького князя Адама. Вишневецький замок став німим свідком таємних змов і договорів про захоплення Москви, встановлення на російському престолі Лжедмитрія після одруження його з Мариною Мнішек. Ще й досі вишнівчани показують призамокву внутрішню каплицю, в якій Марина молилася перед заручинами у православної церкви.

Князі Вишневецькі і Мнішеки були головними організаторами походу Лжедмитрія I на Москву. Але ця авантюра зазнала краху. 27 травня 1606 року москвичі повстали і вбили Лжедмитрія, а його прибічника князя Костянтина Вишневецького вислали в Кострому, звідки він згодом втік.

Особливою жорстокістю у ставленні до українців відзначився Ярема (Ієремія) Вишневецький, хоч мати його, Раїна Могилянська, була україночка. Українцем був і батько, а дід Дмитро Вишневецький (Байда) прийняв мученицьку смерть за свій народ.

Втративши батьків, Ієремія був під опікою свого дядька Кос-

тятина Вишневецького, завзятого католика. Він віддав його в руки єзуїтів у Львові і Кракові, а ці зробили з нього ревного католика і жорстоку людину.

У 1640 році Ярема Вишневецький на місці старого замку почав спорудження нового, ще міцнішого. Вали його збереглися до наших днів. Цей замок служив не тільки для оборони, а й був центром жорстокого гноблення трудящих мас.

Через Вишнівець проходив шлях Богдана Хмельницького на Берестечко в 1651 році. У селі Колодно, поблизу Вишнівця, Гетьман зупинився табором, чекаючи на хана.

Після тяжкої поразки під Берестечком Богдан Хмельницький перебував у татарському полоні у Вишневецькому замку. Звідси він розсилав свої універсали до продовження боротьби з шляхтою. Тільки наприкінці липня 1651 року Богдан Хмельницький був викуплений з полону і залишив Вишнівець.

Князі Вишневецькі жорстоко розправилися із селянами, які брали участь у визвольній боротьбі.

Найбільшого спустошення замок і селище зазнали в 1672 році від турецько-татарської орди, яка несподівано напала на Вишнівець. Перші атаки ворогів захлинулись. Але вночі багаті купці, щоб врятувати себе, таємно відкрили браму ворогові. Тяжко позущалися нападники над вишнівчанами. Начальника замкової залоги Борковського та інших посадили на палі, старих і дітей порубали шаблями, а молодь погнали у полон. Замок пограбували, містечко спалили. Польський король Ян III був змушений звільнити торгове і ремісниче населення від податків на 12 років. Тим часом князі Вишневецькі витрачали величезні кошти на розгульне і розкішне життя.

У 1720 році останній з роду Вишневецьких — Михайло Серватій перебудував старий замок у розкішний палац. Після його смерті Вишнівець перейшов у володіння Мнішеків.

Палац побудований з дикого тесаного каменю в два поверхи у вигляді підкови. Дах випуклий, покритий залізом. Замковий комплекс складався з палацу, двох флігелів, в'їзної брами в стилі рококо, парку у альтанки.

Сам Вишневецький замок побудований у стилі класицизму, при перебудові у XVIII ст. всі окремі будинки були з'єднані в симетричну фігуру, схожу на букву «П».

Князі Мнішеки прикрасили палац розкішними меблями, дорогінінними люстрами, скульптурами, картинами. Бенкетний зал був оздоблений 45 тисячами голландських кахлів із ручним ма-

В'їзна брама до палацу Вишневецьких — Міншкєв.

люнком. У головному коридорі палацу стіни були викладені фаянсовими плитками з голубими узорами на білому фоні.

Володарі замку придбали велику колекцію живопису. Лише портретів там налічувалося близько 600. До цієї кількості входили і три збірки портретів Вишневецьких, Мнішеків, Тарлів.

Галерея Вишневецьких складалася із 30 портретів, виконаних на повній ріст. У важких овальних позолочених рамах вони створювали сильне враження грізними потемнілими обличчями, величними позами. Виділявся портрет Дмитра Вишневецького (Байди). Тепер цей портрет зберігається у Київському історичному музеї.

Галерея Мнішеків налічувала 72, а галерея Тарлів — 34 портрети. Крім того, було 200 портретів князів Острозьких, Лещинських, Замойських, Сангушків, Чорторійських, Потоцьких, Тишкевичів, Фірлеїв, Понятовських, Четвертинських, Браніцьких та інших. Цей грандіозний пантеон феодалів був доповнений великим залом з портретами польських королів, починаючи від Лешків та Попелів. Далі йшли П'ясти і Ягеллони. Галерея закінчувалася зображенням останнього польського короля — Станіслава Августа Понятовського.

Крім портретів, у замку було 40 картин, на яких зображені битви з татарами, мисливські сцени, пейзажі, види міст. Серед сюжетних картин історичного змісту — засідання сейму, різні аудієнції. Найбільш відомою з них є серія полотен, присвячених історії Дмитрія Самозванця та Марини Мнішек. Ці картини нині зберігаються в Московському історичному музеї.

На другому поверсі у палаці був великий театральний зал із коштовними ложами, партером. Кілька менших кімнат прикрашали бюсти, герби польських державних діячів. Окремі кімнати були прикрашені гобеленами роботи найкращих майстрів світу. Останній зал на другому поверсі ліворуч — князівська спальня. Тут під балдахіном стояло ліжко, на якому спав російський царевич Павло I. Під кличкою «Князь Півночі» він у 1781 році подорожував по Європі і декілька днів гостював у князів Вишневецьких. Тут зустрічався з польським королем Станіславом Понятовським. Архіви розповідають, що Павло I мав одного разу зустрітися з королем. Князь Павло Петрович прийшов, а короля не було. Царевич написав діамантом на дзеркалі: «Князь Півночі». Це дзеркало і ліжко під балдахіном зберігалися аж до 1920 року. Відомо також, що князі Вишневецькі, Мнішеки зібрали велику й цінну бібліотеку, в якій нараховувалося 15 тисяч томів на багатьох мовах народів світу. У бібліотеці було багато стародруків,

Палац Вишневецьких — пам'ятка архітектури XVIII ст.

древніх рукописів, рідкісних книг. Зберігалися тут рукописи і книги з місцевої історії, хроніка роду Вишневецьких. Дуже цінними були оригінали листів магнатів, королів, царів. Усе це збирав книголюб і вчений князь Михайло Юрій Мнішек. Тяжка доля судилася бібліотеці. У 1876 році її купив граф Толль і в 1920 році вивіз її до Києва, де тримав у підвалі. Одного разу труба лопнула, і вода з каналізаційних труб залила всю бібліотеку. Вдалося врятувати тільки дещо.

Перед палацом був великий дитинець-майдан, оточений підковою призамковою приміщенням. Посередині майдану — обеліск, з боків якого стояли гармати, прикуті ланцюгами. Фронтон палацу увінчував великий мистецький герб роду Вишневецьких, а по-

тім Мнішеків. У головному коридорі на мармуровій дошці був напис про історію замку і відвідання його знатними людьми, королями, царями.

У другій половині XIX ст. Вишнівецький замок переходить від одного власника до іншого. 1876 року замок придбав президент Києва Й. А. Толль. Під час цих купівель-продажу було вивезено багато коштовних прикрас — скульптури, меблі, майже всю бібліотеку.

На початку XX ст. власник Вишнівецького замку генерал Демідов подбав про поповнення палацу новими мистецькими творами.

Під час першої світової війни у Вишнівці й навколишніх селах стояли частини II-ої російської армії. В палаці розмістився штаб 25 корпусу цієї армії. У містечку й замкових приміщеннях були великі склади зброї, військового спорядження, продовольства.

У квітні 1917 року до Вишнівця приїхали міністри Тимчасового уряду П. М. Мілюков і О. І. Гучков.

Виступаючи перед солдатами, які зібралися у дворі Вишнівецького замку, міністри закликали їх продовжувати війну до переможного кінця. Та ось слова попросив один із солдатів. Він переконливо довів, що воювати проти німецьких робітників і селян безглуздо, бо справжніми ворогами трудового народу є поміщики і капіталісти. Солдати активно підтримали більшовика. Міністри Тимчасового уряду поспішно виїхали з Вишнівця.

Радо зустріли вишнівчани звістку про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції. На початку листопада 1917 року на майдані перед палацом відбувся багатолюдний мітинг, його учасники вітали ленінські Декрети про мир і землю. А на колишньому палаці князів Вишневецьких осінній рвучкий вітер лопотів червоним прапором.

У травні 1919 року в замку побував В. Н. Боженко — командир Таращанської бригади, яка звільнила містечко і його околиці від петлюрівців. А в липні 1920 року Вишнівецький замок вітав частини 8-ої Червонокозацької дивізії. Однак у вересні цього ж року вони змушені були відступити. Західноукраїнські землі, в тому числі і Вишнівець, потрапили під владу буржуазно-поміщицької Польщі.

Меморіальна дошка Т. Г. Шевченкові при вході до палацу Вишневецьких.

У 1922 році замок купив Кременецький сеймик, а староста Кременця Робакевич відкрив у частині замкових приміщень ремісничу школу з трьома відділами: слюсарським, столярським, рільничим.

У головному корпусі в 1925 році було відкрито музей. Частину бокового приміщення віддано під госпіталь.

Під час окупації Вишнівця буржуазно-поміщицькою Польщею тут активно діяв осередок КПЗУ, на чолі якого тривалий час стояв Г. Ф. Кухта. До складу осередку входило 32 чоловіки. Комуністи проводили серед населення широку агітаційну роботу.

У 1940 році в частині замкових приміщень працював Вишнівецький сільськогосподарський технікум, в інших приміщеннях містилися районні установи: Будинок культури, кінотеатр, бібліотека.

При фашистській окупації Вишнівецький замок став місцем гортур та катувань. Тут на повну потужність «працювали» жан-

дармерія, гестапо, каральні загони. Під час війни замок було спалено.

У 1963 — 1970 роках Вишнівецький замок відбудовано. Нині в приміщеннях замку працюють: міський Будинок культури, кіно-театр, бібліотеки для дітей і дорослих з книжковим фондом 70 тис. книг, середнє професійно-технічне училище, що готує кухарів, продавців, столярів, сільських будівельників. Праве крило займає Вишнівецька шкіргалантерейна фабрика.

Вишнівецький замок віддавна вабив до себе вчених, письменників, художників, істориків, етнографів, краєзнавців, шанувальників історії й мистецтва рідного краю.

Як член Київської археографічної комісії у жовтні 1846 року отримав відрядження на Волинь Т. Г. Шевченко. Великий Кобзар повсюдно записував розповіді про історичні пам'ятки, легенди, пісні, робив ескізи монументів давнини.

Ленінградський літературознавець і вчений Петро Жур у романі — есе «Дума про вогонь» («Хроніка другої подорожі Т. Г. Шевченка на Україну») пише: «Треба згадати, що до 20 жовтня 1846 року поет не обмежився лише перебуванням у Почаєві. Він встиг побувати в цей час у сусідньому містечку Вишнівці, відомому пам'ятниками старовини. Про це містечко поетові міг розповісти багато цікавого український історик і вчений М. І. Костомаров, який відвідав Вишнівець у 1844 році, про що він згадував потім у своїй біографії».

Першим, хто дослідив і написав про перебування поета у Вишнівці, був український академік Василь Щурат. Він відвідав Вишнівець у 1905 році, слухав розповідь 80-літнього Ф. М. Кружилка, коноха князівських стаєнь. Академік опублікував запис у книзі «З життя і творчості Т. Г. Шевченка». У ній є, зокрема, рядки: «А за Шевченка чували? Бо він тут був... Як не маює, то щось пише. За щось таке його арештували. Повідали, сам цар його боявся — його пісні. Я ще молодий був. Так не раз балакав з ним...».

Згодом журналіст В. Крохмалюк записав розповідь внука Ф. М. Кружилка, 80-річного П. П. Кружилка: «Про Шевченка дід часто говорив. Я дуже любив усе за порядком слухати. Ще питання задавав. Казав дід, що у нашій домі кілька разів був Шевченко. Звав його дід Тарасом. Гарно про нього відзивався. І щодо людей простих був добрим і привітним, сердечно ставився. Кожного ра-

зу, як приходив до нашої хати, то приносив гостинця-кавуна. А його дід пригощав ягодами. Розпитував Шевченко про те, як у Вишнівці людям живеться. А ще, які легенди чувати про Хмельницького, якого тримали татари у Вишневецькому замку, забравши під Берестечком, розпитував про козаків. Записував співанки тутешні».

У хаті П. П. Кружилка побували також учасники двох наукових експедицій Київського університету, вчені зі Львова, Рівного. Вони записували, що поет, крім замку, побував у призамковій церкві Вознесення (з 1530 року — усипальниці князів Вишневецьких). Він слухав у виконанні лірника «Пісню про Байду», дуже цікавився долею Дмитра Вишневецького. Кажуть, що Т. Г. Шевченко зробив зарисовки призамкової церкви з півдня та малюнок замку Вишневецьких зі сторони Старого Вишнівця.

Дослідник Петро Жур пише, що особливо хвилювала поета розповідь про жорстоку вигадку власника замку — «гру в шахи», під час якої кріпаки зображали фігури. Після таких партій не одна мати, батько, сестра, наречена оплакували програму «фігуру», адже, той, хто її виграв, забирав, як свою власність.

53838

Призамкова Вознесенська церква, усипальниця князів Вишневецьких — пам'ятка історії і архітектури.

Сараєво
ЦЕС

Кажуть, що після такої розповіді Т. Г. Шевченко, насупивши брови, зривався з місця, довго ходив, а потім співав «Ой, горе тій чайці». Любив поет посидіти на лавочці у панській альтанці і слухати розповіді або сумні пісні тих, хто працював на панських квітниках чи в саду.

На відзнаку 150-ої річниці від дня народження Великого Кобзаря на стіні замку при вході урочисто відкрито меморіальну дошку про перебування Т. Г. Шевченка у Вишнівці. А незабаром у центрі містечка серед зелені і квітів красуватиметься пам'ятник поетові-революціонеру. У дні святкування 175-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка у замку відкрито музейну кімнату, присвячену Великому Кобзарю.

У вересні 1848 року в замку над Горинню побував відомий французький письменник Оноре де Бальзак. Після переїзду кордону в Радзівілові бюрократичні формальності щодо дальшого подорожування не закінчилися. Письменник приїхав до Вишнівця, де чотири дні чекав на так звану «подорожню» — документ, що давав право на продовжування поїздки поштовими кінями по тогочасній території Російської імперії.

Оноре де Бальзак зупинився у замку князів Вишневецьких, які були споріднені з Евеліною Ганською, уродженою Ржевуською. Саме третій опублікований лист письменника до своєї коханої був написаний у Вишнівці під час вимушеної затримки. Ймовірно датою написання є 28 вересня 1848 року.

В цьому листі Бальзак пише: «Дорога графине, приїхав сюди без перешкод, виявивши тяжкий нежить, якого піймав унаслідок подій у Франкфурті. Те спокійне місто стало сценою заворушень, подібно як у Парижі у червні дні — вбито князя Ліхновського, позбавленого захисту. Щоб не дихати димом сигар, які палили пруські генерали, що разом зі мною сиділи в вагоні першого класу, я їхав при відкритому вікні і звідси — нежитисько».

І далі: «А за всім отим — єдина мета — написати тобі, що кохаю тебе, як шалений і що ... не можу дочекатись Тебе!».

Але вимріяний довгими роками шлюб з Евеліною відбувся тільки в березні 1850 року — за п'ять місяців до смерті геніального літератора. Цей період життя Бальзака на Україні яскраво описав Натан Рибак у романі «Помилка Оноре де Бальзака».

На стрімкому узбіччі в парку над Горинню залишилася з копишньої альтанки і розаріуму одинока лавочка. Кажуть, що на ній відпочивали Т. Г. Шевченко, М. Костомаров, П. Тичина, М. Рильський, А. Малишко, О. Голцар, писав листа до своєї коханої Оноре де Бальзак.

У травні 1944 року після наради письменників-фронтовиків І-го Українського фронту в Токах Анатолій Хорунжий, Сергій Борзенко, Андрій Малишко поїхали по історичних місцях. А. Хорунжий згадував: «Ми побували у Вишнівці і Кременці. Були зачаровані природою цього краю».

У 1949 році Вишнівець відвідав Павло Тичина, в 1960-му краю містечка захоплювався Максим Рильський, у 1977-му — Олесь Гончар.

ВОЗНЕСЕНЬСЬКА ПРИЗАМКОВА ЦЕРКВА

Найдавнішою пам'яткою архітектури Вишнівця і всієї Збаражчини є старенька, мурована з каменю призамкова церква Вознесіння, що притаїлась у підніжжі замкової гори.

Польський учений і історик Г. Стецький твердить, що її спорудили в 1530 році за наказом князів Вишневецьких, коли вони ще були православними. Церкву зводили українські майстри. Вона побудована у формі корабля, двокупольна, крита бляхою, має прекрасну акустику. В середині є різьблені релігійні фігури, які виконали народні умільці.

У 1872 — 1873 роках у церкві проведено капітальний ремонт, вилито нові дзвони, позолочено іконостас.

Велику цінність мали царські врата (двері), різьба з позолоченим виноградним орнаментом й мистецько виконані ікони. На жаль, усе це в минулому.

Церква у Вишнівці була найбагатшою серед усіх місцевих церков. Її одаровували українські вельможі гетьмани, козаки, польські королі й можновладці, російські царі й графи, трудовий народ. У церкві є дві історичні ікони давньоруського і візантійського іконописання. Одна пов'язана з походом Лжедмитрія І на Москву, друга — з війною проти шведів. У цій церкві Раїна Могілянка і Михайло Вишневецький — батьки Яреми присягали на вірність своїй православній вірі й народові.

У часи жорстокої боротьби проти унії Вознесенська церква залишалась єдиною православною церквою на всю округу. Навіть найбільший релігійний фашист — Ярема Вишневецький не знищив її і не перетворив на бастион католицизму. Може, тому,

Державна палеонтологічна пам'ятка природи. Місце знахідки решток мамонта.

що тут були поховані князі Вишневецькі, батьки Яреми, і сумління не дозволило йому тривожити прах своїх батьків, дідів і прадідів.

Церква над Горинню у Вишнівці — німий свідок заручин Лжедмитрія з Мариною Мнішек. У ній 1648 року бував Максим Кривонос, а 1651 — Богдан Хмельницький.

Тепер церква реставрована і зберігається як пам'ятка архітектури республіканського значення.

ПАРК І АЛЬТАНКА

Недалеко від палацу, на терасах пагорбків, обрамлених Горинню й рядом струнких тополь і каштанів, раніше знаходився князівський розаріум, квітник, альтанка і сад. Його заснував англійський садівник Діонісій Міклер.

У саду були прекрасні алеї, висячі мости, розкішні клумби з багатим квітниковим царством. Вишнівчани ще й тепер оповідають, що від замкової гори аж до старовишневецького костельу був висячий шкіряний міст. Володарі Вишнівця любили у весняне чи літнє надвечір'я прогулюватися тим мостом понад ставом і Горинню.

За останнього з роду Вишневецьких Михайла Серватія у 1720 році на місці старого саду закладено за проектом одного з учнів видатного французького архітектора — планувальника парків Ленотра новий розкішний і багатий парк. Тут збереглося 370 вікових дерев, переважно місцевих порід, десяти видів: липа дрібнолиста, ясен звичайний, каштан кінський, осокір, клен гостролистий, ялина звичайна, явір, шовковниця, бук європейський і берест.

Згодом на окремих галявинах парку було висаджено понад тисячу дерев дуба, липи, ясена, берези, ялини, модрина, сосни, черемхи, горобини, волоського горіха, обліпихи та інших.

З високого берега у західній частині парку відкривається захоплююча панорама: широке плесо Горині, став, річкова долина і мальовничий Старий Вишневець.

Раніше поблизу палацу на стрімкому узбіччі була альтанка,

Водяний млин на Горині у Вишнівці.
Пам'ятка архітектури місцевого значення.

тепер від неї збереглася одинока старенька розлога лавочка, мурована з каменю, цегли та цементу.

За переказами, на ній відпочивали не тільки володарі замку та їхні гості-можновладці, тут любив порозмовляти із садівником та кріпаками Т. Г. Шевченко.

Під охорону держави взято яр Жаб'як біля Вишнівця та яри в околицях Залісці—Дзвиняча. Яр Жаб'як утворився дуже давно внаслідок водної ерозії. Його довжина понад один кілометр, глибина в середній частині — близько 40 метрів. Схили яру — своєрідні сторінки історії палеогенових і неогенових морів Поділля. На них відслоїлися фортонські літотамієві вапняки, піски та вугленосні піщано-глинисті породи з великим вмістом решток морської фауни. На дні яру часто зустрічаються різноманітні черепашки молюскових. У середній частині проглядаються пласти бурого вугілля, подекуди з обвугленими і скам'янілими стовбурами дерев. Вони свідчать, що вздовж берегів давньої морської затоки в заболочених місцях буйно розвивалась субтропічна рослинність.

Правий берег багатий черепашками різноманітних молюскових. Це морські раковини, досить великих розмірів і вапняково добре збережені. Викопні рештки яру — один з найбільш достовірних індикаторів гідрогеології басейнів минулого. Яр Жаб'як досліджували відомі вчені, геологи та палеонтологи В. Д. Ласкар'єв, Н. П. Барбот-де-Марні, Е. Ейхвальд.

ЗНАКИ ЛЮДСЬКОЇ ПАМ'ЯТІ

Ще при в'їзді до Вишнівця зі сторони Збаража можна помітити пам'ятний знак. Його встановлено на місці, де знайдено кістки мамонта.

Під час окупації фашисти у частині Вишнівця зробили гетто для єврейського населення. Сюди вони привезли євреїв з Вижгородка та довколишніх сіл. Усіх цих жителів розстріляли у вишнівських ярах. Перезахоронення відбулося на цвинтарі у Старому Вишнівці, де незабаром буде встановлено пам'ятник жертвам фашизму.

6 березня 1944 року підрозділи 60-ої армії 1-го Українського фронту визволили Вишнівець від гітлерівців. У боях за селище

Пам'ятник радянським воїнам, які визволяли Вишнівець від фашистських загарбників у березні 1944 року.

смертю хоробрих загинули росіяни — рядовий Г. Смирнов, сержант І. Прошаєв, українці — ст. лейтенант І. Дядюра, лейтенант П. Смоляк, чуваш ст. лейтенант А. Веремеников та інші, всього 486 бійців. На їх честь у центрі Вишнівця споруджено пам'ятник. Шумлять крони молодих дерев. Спить, брати-воїни. Ваш подвиг безсмертний!

Ще одне дороге і пам'ятне місце — могили борців за Радянську владу на кладовищі у Вишнівці. На кожній могилі — пам'ятник у знак глибокої шанси.

ДЕНЬ СУЧАСНИЙ

Тепер у Вишнівці понад 4200 жителів. Тут працюють три печаткові і одна середня школа, середнє професійно-технічне училище, філіал музичної школи. Є Будинок піонерів, філіал станції юних техніків.

На вулиці Щорса виросло невелике медичне містечко, чепурні будиночки гарно виглядають на фоні мальовничої природи. Тут є лікарня на 100 ліжок, забезпечена сучасною медичною апаратурою й обладнанням. На сторожі здоров'я 15 лікарів і 45 працівників молодшого медичного персоналу.

У селищі декілька промислових підприємств. Серед них — шкіргалантерейна фабрика, яка щорічно випускає продукції більш, ніж на мільйон карбованців.

Широким попитом не лише в нашій країні, а й в Чехословаччині, НДР, Японії користується продукція овочеконсервного заводу.

Вишнівецький маслосирзавод випускає у рік більше тисячі тонн масла, іншу продукцію. Добра слава йде про радгосп «Вишнівецький». Тут вирощують саджанці яблунь, груш, слив, вишень для північної частини нашої області. Діє станція автосервісу.

У Вишнівці жив і працював художник О. А. Чернецький (1909—1977). Відомі вишнівецькі кошики, корзини та інші речі домашнього вжитку, виготовлені з лози, лепехи, рогози. На всю округу славився рід народних умільців, малярів і декораторів Омелянсь-

Церква Різдва Христового у Старому Виснівці, пам'ятка архітектури ХІХ ст.

ких, Стефанських та інших. Милують око гончарні вироби залісецьких умільців.

У Вишнівці в 1920 році народився доктор філологічних наук, завідуючий кафедрою латинської мови Львівського університету В. П. Маслюк. Звідси пішли у світ знань кандидати наук А. С. Дробощкий, А. А. Забрамний, В. Г. Сторож та інші.

З Вишнівця можна зробити екскурсію в село Кривчики на батьківщину генерала К. М. Самборського (1889 — 1972). Закінчивши тут школу (три класи), він навчався у Старовишнівецькому п'ятикласному церковно-приходському училищі. Під час першої світової війни працював у Вишнівецькому волосному управлінні.

У 1918 році вступив до партизанського загону, а потім став бійцем-добровольцем Червоної Армії, військовим комісаром 60-ї стрілецької дивізії.

1920 року вступив у ряди Комуністичної партії. Закінчив артилерійську академію, працював політруком артбатареї, комісаром артилерійського полку. Відзначився під час війни з фіннами. За вмiле командування артполком і особисту мужність, виявлену при прориві лінії Маннергейма, нагороджений орденом Червоного Прапора.

Велику Вітчизняну війну К. М. Самборський зустрів у званні полковника. Був начальником штабу 21-ої армії Південно-Західного фронту. За виявлені командирські здібності під час Сталінградської битви К. М. Самборського було нагороджено орденом Леніна, а 7 лютого 1943 року йому присвоєно звання генерал-майора. Під його командуванням радянські війська звільнили Смоленщину й Вітебщину. За відмінні бойові дії при прориві Вітебського укріплення і вихід до річки Західна Двіна був нагороджений орденом Червоного Прапора. Помер у 1972 році і похований на Байковому цвинтарі у Києві.

Будучи у Вишнівці, загостить у село Лози, що недалеко, всього за три кілометри. Відвідайте садибу, де народився і жив у дитинстві відомий український прозаїк Борис Харчук (1931 — 1988). Його перу належить роман у чотирьох частинах «Волинь», романи «Майдан», «Кривняки», «Хліб насущний» про волинське село. Читачі

У 1963 — 1970 роках Вишнівецький замок відбудовано.

захоплюються його повістями «Облава», «Неслава» та іншими, повістю-легендою «Морозенко», численними оповіданнями.

Похований Б. М. Харчук на Байковому цвинтарі у Києві.

Перебуваючи у Старому Вишнівці, зверніть увагу на пам'ятку архітектури — церкву Різдва Христового, споруджену в 1845 — 1869 роках народними умільцями, з дерева на кам'яному фундаменті. Вона виділяється стрункістю і витонченістю, архітектурною завершеністю.

Багата Вишнівеччина давніми захороненнями та городищами черняхівської і трипільської культури (села Бутин, Раковець, Бодаки). У 1988 році лєнінградські археологи провели розкопки на правому березі Гнізни в селі Бодаки недалеко містечка. Вони виявили людські поселення трипільської культури. Знахідки свідчать, що шість тисяч років до нашої ери мешканці цього краю займалися хліборобством, полюванням, риболовлю, розводили велику рогату худобу, вміли робити замш і шити з нього одяг і взуття, користувалися керамічним посудом, підтримували постій-

ві контакти з іншими поселеннями, вели обмінну торгівлю.

На місці розкопок знайдено жнивові зваряддя, зернотертки, кості тварин, посуд, вироби з кременю, обгорілі зерна.

Дослідження пам'ятки біля Бодак, як твердять учені, має велике значення не тільки для історії цього краю.

Багата Вишнівеччина і на мінеральні води. На правому березі у заплаві Горині біля сіл Загороддя, Кривчики, Кинахівці відкрито багаті джерела натріє-карбонатної мінеральної столової води, близької до лікувальної.

Путівник краєзнавця А. П. Малевича розповідає про селище міського типу Вишнівець Збарзького району Тернопільської області, його багату історію й сьогодення. Автор ознайомлює читачів з численними пам'ятками, веде мову про відомих уродженців Вишнівця, пропонує зробити екскурсію в довколишні села.

Збаражская районная организация Украинского общества
охраны памятников истории и культуры
Збаражский районный культурно-спортивный комплекс

Анатолий Павлович Малевич

ВИШНЕВЕЦ

путеводитель

Тернополь Редакционно-издательский отдел облполиграфиздата 1989

(На украинском языке)

Редактор Б. І. Мельничук.
Технічний редактор М. Б. Цибулько.
Коректор О. П. Котульська.

Здано до складання 18. 08. 89. Підп. до друку 26. 10. 89. БХ 05389.
Формат 60x84/16. Папір друк. № 1. Літ. гарн. Вис. друк. Ум. друк. арк. 1,86.
Ум. фарб. відб. 11,16 Обл. вид. арк. 1,06. Тираж 3000 пр. Вид. № 253. Зам. 2544.
Ціна 35 коп. Замовне.

Редакційно-видавничий відділ облполіграфвидаву
282001 Тернопіль, Островського, 3.

Районна друкарня 283120 Козова, Держинського, 4.

170H

